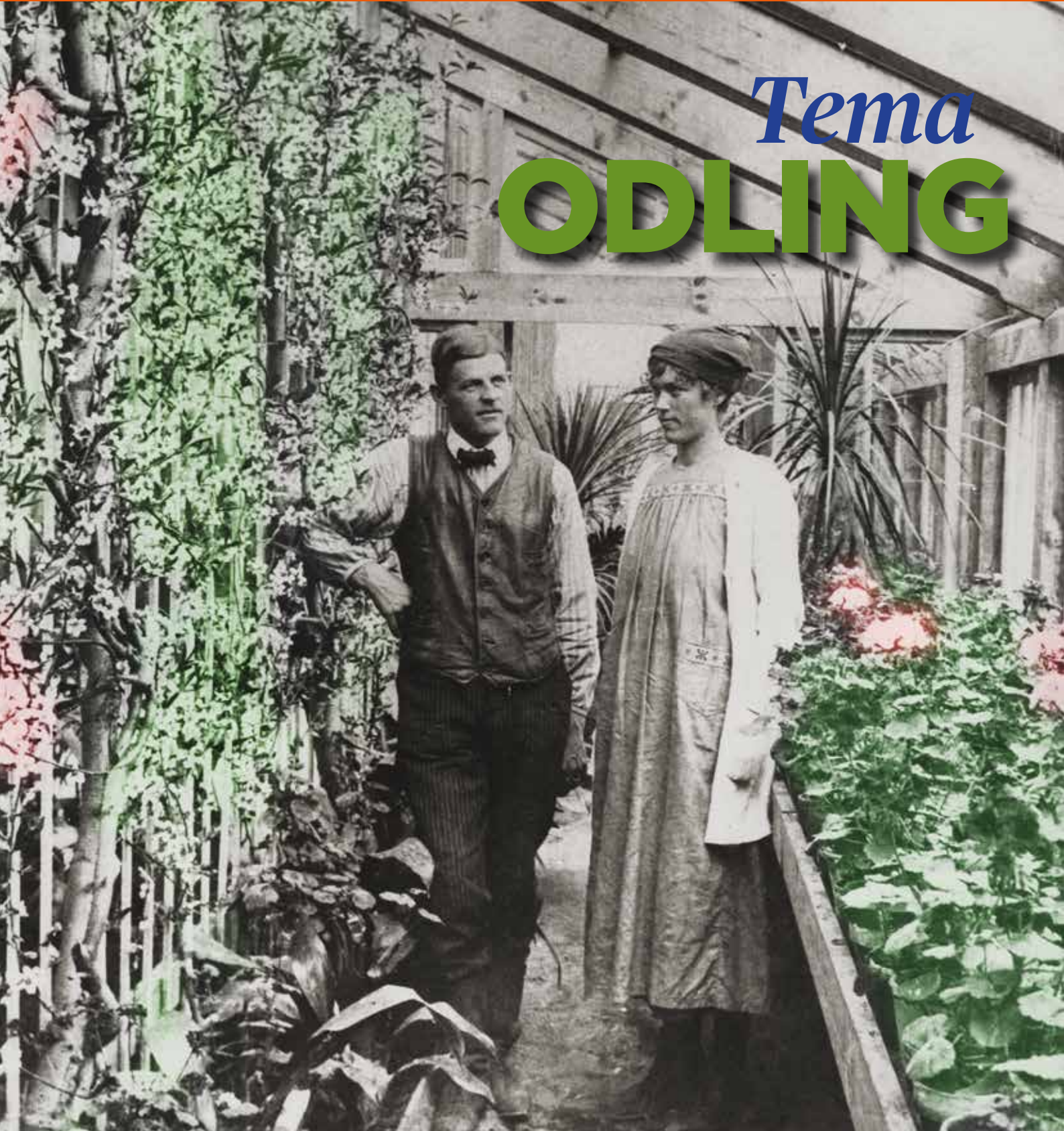

Dagsverket

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUND

NR 2. 2016 ÅRG 34 VÄRDE 30 KR

Tema **ODLING**

Insektshotell

Stickelbär

Purpurklätt

Gubbäpple

Stadsodling utanför konsthallen, Dalarnas museum, Falun.

Foto: Inger Berglund

”Kolonirörelsen är stark i storstäderna. På 70-talet startas Green Gerillas i New York, man ockuperar övergivna platser och skapar prunkande trädgårdar.”

Att odla är att mötas

Stadsodling är i ropet och sveper över hela världen. Den är sannolikt här för att stanna och har en lång tradition från de hängande trädgårdarna i Babylon till medeltida klosterstäder. Under kriget odlades publika platser upp för att producera mat. Kolonirörelsen är stark i storstäderna. På 70-talet startas Green Gerillas i New York, man ockuperar övergivna platser och skapar prunkande trädgårdar. Berlin, London, Vancouver, Stockholm, Falun och Borlänge. Överallt odlas det idag.

För min farmor och mormor var det en självklarhet att odla sina grönsaker. På gården i Värmland och runt egnahemmet i Västerås växte sallad och gurka, bönor och potatis. Landen hölls i mönstergill ordning, rensades, gallrades och vattnades. Odlingen var ett nödvändigt och välbehövligt tillskott i hushållets knappa resurser.

Nu är odlingen åter. Kanske inte av nöd utan snarare för att odla giftfritt och ekologiskt. Eller av sociala skäl, för att ta en aktiv del i stadens skötsel och innehåll. För att tillsammans med andra skapa spännande och variationsrika stadsmiljöer. Människor börjar plötsligt vistas i områden som tidigare legat tomma och övergivna. Rörelse och liv gör staden mer aktiv, dynamisk, spännande och trivsam. Mötesplatser uppstår där människor av olika åldrar och bakgrund kan samlas kring ett gemensamt intresse. Man lär känna varandra, hjälps åt, byter erfarenhet och kunskap. ❖

Inger Berglund
Landskapsarkitekt,
dotGreen - Landskap och miljö AB,
Falun

Dagsverket utges av Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund och Dalarnas museum

Adress: Box 22, 791 21 FALUN,
Tel: 023-666 55 00

Besöksadress: Dalarnas museum, Stigaregatan 2-4, Falun. E-post: dagsverket@dalarnasmuseum.se
www.dalarnasmuseum.se

Ansvarig utgivare:

Christer Björklund

Redaktör: Erik Thorell

Redaktion: Bildresearch/ Bildbehandling: Susanne Nyhlén

Ombrytning & Form: Anna Eriksson
Korrekturläsning: Agneta Barnelius

Tryck: Strållins Grafiska AB. Svanenmärkt.

ISSN: 0349-6139 (tryckt)

ISSN: 2001-7049 (online)

Distribution: Dagsverket utkommer fyra gånger per år och ingår i medlemskapet i Dalarnas Fornminnes och Hembygdsförbund. Upplaga 2100 ex. per nummer. Medlemskap i DFHF för år 2016 erhålles genom insättande av 250 kr på bg 5604-8564. Som medlem får du årsboken DALARNA, 4 nummer av Dagsverket, 20 procent rabatt på museets och hembygdsförbundets publikationer.

Annonsera i Dagsverket:

Helsida: 1.600 kr

Halvsida: 800 kr

1/3-sida: 600 kr

1/4-sida: 400 kr

1/6-sida: 300 kr

1/8-sida: 200 kr

Priser exklusive moms

Manusstopp 2016

Nr 3/2016, 15 aug. Nr 4/2016, 7 nov

Redaktionen förbehåller sig rätten att förkorta och redigera insända texter. I och med att material lämnas till red. godkänner upphovsmannen också att det publiceras elektroniskt. Författarna är ensamma ansvariga för sina artiklars innehåll.

Bruksträdgårdsmästare Harry Andersson med hustru Agda i växthuset som tillhörde Wikmanshytte Bruk. Harry Andersson övertog skötseln av bruksträdgården 1917 och arbetade där i 42 år till 1959. ➤

...den första sådden...

Det började med ett källarfönster. Odlingen alltså! Fönstret som var delat i två rutor och med karm och gångjärn blev en perfekt drivbänk, för en sjuåring, i hemmets vil-trädgård. Den första sådden var rädisor också den perfekt, snabb grodd, snabbt skördmogna. Härlig utdelning och lön för mödan.

Ringblommorna stod för blomsterprakten lite vid sidan om. Odlingsambitionen växte även den med åren, och jordgubbslandet behövde skyddas mot giriga skator. Föga kunde jag ana att igelkotten skulle krypa under nätet och ta för sig av läckerheterna. Vissa bakslag får man räkna med som odlare.

Men vem kan känna sig rikare och närmare naturen än när potatishinken och lådan med äpplen fyllts en klar och kylig höstdag.

Odling är fantastiskt!♦

Erik Thorell, redaktör

DFHF hälsar två nya föreningar välkomna

CTH Vänförening i Borlänge
Stiftelsen Munthes Hildasholm
i Leksand.

Förbundet har nu 91 medlemsföreningar.

När bruksbolagets engagemang slutade drevs trädgården i privat regi under ett antal år. Men 1968 upphörde verksamheten helt och bruksträdgården med anor från 1700-talet blev historia. Bilden sannolikt tagen något av de första åren i slutet av 1910-talet. Foto: Vikmanshyttans hembygdsförenings samlingar. Fotot kolorerat 2016.

Prostens rabatt

Carl von Linné var en ung man när han och några kamrater reste Dalarna runt sommaren 1734. Resan började i Falun den 14 juli, en av de sista anhalterna var Gagnef. De återvände till Falun i slutet av augusti.

Carl von Linné övernattade i prostgården som då ännu var en envånings parstuga. En ny prostgård byggdes på platsen 1738, där nu Otilia Adelborgmuseet är inrymt. Kanske var det Linnés besök som påskyndade ombyggnaden från det som ansågs vara en för simpel bostad för en prost. Den tidigare envåningsbyggnaden liknade de parstugor som den bättre beställda allmogen höll sig med.

Prosten hade dött ett halvår innan Linné med följe anlände. De fick träffa sonen som Linné skriver är född i Nya Amerika. Prosten Andreas Hesselius (1677-1733) hade efter sina 12 år som kyrkoherde i Christina församling i Nya Sverige i Delaware i Nord-

amerika återvänt till Gagnef. Sonen visade en del föremål från Amerika, bland annat några harpuner och stenar som använts av ursprungsbefolkningen, hedningar enligt Linné. Det var emellertid prostens rabatt som Linné blev intresserad av. Han upptecknade växterna varav en del tagits med från Nordamerika.

Rabatten kunde tack vare uppteckningen återskapas av Otilias odlarförening i samband med Linnéjubiléet 2007.

Det var tolv växter som vi idag kan känna igen som:

Mysört - vitpytta
Achillea ptarmica
Nattljus
Oenothera biennis
Rabarber
Rheum rhabarbarum

Tysk salvia - kryddsalvia
Salvia officinalis
Ålandsrot
Inula helenium
Blågull
Polemonium caeruleum
Bönor
Phaseolus vulgaris
Studentnejlika
Lychnis chalconica
Purpurklätt
Lychnis coronaria
Trädgårdsnejlika
Dianthus caryophyllus
Borstnejlika
Dianthus barbatus ♦

*Lena Nordensjö
Fil. lic., ordf. i
Gagnefs Minnesstuga och
Otilia Adelborg
museets eldsjäl*

Den återskapade rabatten utanför Otilia Adelborgmuseet i Gagnef. Foto: Erik Thorell 2015

Provsmaeking av korova på härbrästrapp i Leksand, 1922.
Foto: Gerda Söderlund / Leksands kulturhus samlingar

Gråärt, rova - och den älskade kålroten

Gamla goda lokala köksväxter är på väg att försvinna om vi inte odlar dem i våra trädgårdar. Det går sällan att hitta utsäde i handeln. Vi måste lära oss att spara eget frö av våra favoriter, som man gjorde förr, och dela med oss. En idé är att gå med i Sesam, en förening för bevarande av främst köksträdgårdens kulturväxter. Här kan man bland mycket annat ta del av medlemmarnas fröerbjudanden av gamla köksväxter varje år.

Vilka köksväxter odlade bönderna på sina gårdar före 1850? Det finns inte så mycket skrivet om den vardagliga maten, men det går att finna spår i till exempel gamla reseskildringar. Här är några av trotjänarna.

Gråärten

Gråärten är den mest ursprungliga ärten och har varit viktig som föda till både människor och djur genom århundraden. Den har gett ett bra proteintillskott i tider när det varit ont om kött och fisk och dess aminosyror kompletterar väl sädeslagens. Torsdagarnas ärtsoppa har säkert varit vanlig också under fler av veckans dagar. Den anspråklösa Rättviksärten har odlats ihop med korn eller havre, "ärtblann", som sedan tröskats och malts ihop som föda till djur och människor. I det tunnbrödsbälte, som Dalarna ingår i, bakades både mjukt och hårt ojäst tunnbröd. Tack vare Britta och Bengt Eskils i Backa har Rättviksärten odlats vidare och 2008 belönades de med POMs - Programmet för Odlad Mångfald - utmärkelse Guldärtan för sin insats.

Rovor

Rovor har också varit viktig föda under lång tid. Korovor odlades som vintermat till djuren, de förvarades i rovgror ute på åkrarna och kördes

hem till gården i omgångar under vintern. Innan potatisen blev vanlig under 1700-talet användes rovor också i hushållet som mos, i grytor och bröd. In på 1900-talet förädlade man fram gigantiska korovor, som gav stora skördar fram till 1950-talet då jordbruket förändrades och de arbetskrävande rovorna försvann.

Bertil Andersbengts, som var barn på 1930-talet i Hjortnäs i Leksand, berättar om barnens långa arbetsdagar med att rensa och gallra rovor - rad efter rad. Om det var tråkigt? Det bara måste göras, säger Bertil.

Det finns också glada minnen om barn som pallar rovor, springer iväg med bytet, skrapar ur det söta innanmätet med sked och äter som godis. Detta var före det myckna sockrets tid!

Också svedjerovan har varit allmänt odlad, inte bara av skogsfinnar, som fört med sig rovfrö från Finland för att odla på sina svedjor. En omtyckt lättodlad rova, som nästan växer ovanpå jorden och som ger en stor mängd rovor av varierande färg och smak. Den äts tidigare både rå, kokt till mos och ugnstekt. Denna finska favorit syns numera sällan, kanske utkonkurrerad av majrovan.

Kålroten

Kålroten började odlas långt senare, kanske först in på

Ovan t.v. Korova, svedjerova och kålroten Bjursås.

Ovan t.h. Rättviksärter serveras med fördel som släpärter.

Nedan t.v. Den vackra och livsviktiga Rättviksärten.

Nedan t.h. Kålroten Baggens från Bjursås är söt och mild i smaken.

T.v. Smakrika och knapriga ärtbrödsbakor.

Foton: Agneta Magnusson

1700-talet. Den tycks ha en lite oklar bakgrund, en korsning mellan kål och rova. Just kålroten kom att bli mycket omtyckt och omhuldad. Den såddes i maj i en plantlave - kallbänk - invid en södervägg och vaktades mot frost. Före midsommar planterades den ut i kålgård eller täppa. Tyra Eriksson i Bjursås berättar att de nysatta plantorna skulle skuggas med björkkvistar mot den starka solen. Just i Bjursåstrakten finns fortfarande flera av de gamla goda lantsorterna som Bjursås, Baggens och Vintjärn kvar. Av kålrötterna blev det förstas rotmos, men de var också en viktig ingrediens i soppor och grytor. Att lägga in hela kålrötter i bakugnens eftervärme under natten gav milda söta rötter till dagen därpå! Inte minst har kålrot varit riktig festmat. Skivor av kokt kålrot som stekts i rikligt med smör serverades till köttet på kalasen.

Tillagning idag

Om vi inte använder de gamla grödorna på sätt som passar

vår tid försvinner de snabbt. Vad sägs om Rättviksärter serverade som hummus eller nykokta släpärter doppade i smält smör? Eller som ärtbulla på nytt, där den lite kärva tanninsmaken kommer till sin rätt?

De stora korovorna, som ger så mycket mat på liten yta, måste vara ett fynd för stadsodlare. Och prova på att koka rovmos, smaksatt med grädde och fransk dragon! Svedjerovan är god som råkost, syrad, ugnstekt eller i lådor. Maken till allsidig rotfrukt har väl aldrig odlats! Kålrotens ställning borde vara självklar, både till vardag och fest. Smaksatt gärna med honung och ingefära.◆

Agneta Magnusson odlande kulturhistoriker, ordf. i föreningarna Leksands kulturväxter och Sesam

Solros. Foto: Katarina Nilsson

Odla i staden

Från jord till bord. Ja - den kedjan var naturligare förr när fler bodde på landet. På senare år har begreppet stadsodling lanserats - det vill säga att på olika sätt använda stadens obebyggda markplättar för odling. Skulle inte en del av gräsmattorna istället kunna bli till odlingar? I storstäder som t ex New York växer denna rörelse. Man odlar på tak och på rivningstomter. Även i Sverige agerar enskilda odlingsugna människor, bostadsföretag och kommuner på olika sätt. Kanske innebär detta att fler av oss stadsbor i framtiden kan få möjlighet - och lust - att odla i liten eller större skala!

Borlänge vill vi nu börja satsa och utvecklar därför en odlingspark med odlingslotter. Vi planerar också att låta odlingarna bli en del av en kommande stadsdelspark med lekplats och aktivitetsytor för spontansport. På så sätt kan odlingarna bli något som bidrar till hela parkens liv.

Odlingspark

Kommunen har börjat projektet med att 2011 och 2014 anlägga totalt 73 stycken odlingslotter i ett öde

grönområde mellan flerfamiljshusområdet Tjärna Ångar och Paradisetts villaområde. Stor efterfrågan hade länge funnits och alla lotter bokades snabbt. Alla som inte har en egen tomt kan ställa sig i kön, man behöver inte vara hyresgäst hos det kommunala bostadsbolaget. Hyresgästföreningen har hela tiden varit en pådrivare i arbetet som nu förverkligats. Odlarföreningen arrenderar marken av kommunen och tanken är att föreningen ska bli mer och mer självgående.

Katarina Nilsson

Landskapsarkitekt Stadsmiljö, Borlänge Energi

Välskött och prydligt?

Odlingsområdet är inhägnat och försett med redskapsbod och vattenpost. Det finns också parksoffor och några allmänna rabatter inom området - allt med avsikt att inbjuda till promenad även innanför vildvinstänglet. Inom området arbetar folk med sina odlingar, det är liv och rörelse. Här har man mycket att titta på även om man själv inte är odlare. Odlarföreningen och kommunen försöker upprätthålla en skötselnivå på de allmänna ytorna i området och

Odlarförening, hyresgästförening, Borlänge kommuns plan- och markavdelning, Borlänge Energis Stadsmiljöavdelning samt kommunala bostadsbolaget Tunabyggen ingår i odlingsprojektet. Anläggande av området har finansierats från kommunens parkinvesteringarbudget. Tunabyggen har också bidragit. Lotterna är mellan 25m²- 50m² stora.

vill hålla t ex grusgångarna ogräsfria vilket möjligen kan tyckas överambitiöst. Men syftet är att de rejäla träsrargerna ska hålla längre om man förhindrar igenväxning av grusgångarna - och man håller också på så sätt ogräset borta från grödorna. På odlarnas egna lotter behövs inga uppmaningar till skötsel. Från alla första stund har lotterna sett exemplariska ut. Vilken odlarglädje! Ett fint område får oftare vara ifred för vandallisering vilket också hittills varit fallet vid Tjärna Ängar.

Språkträning

Det finns otroligt mycket kunskap hos odlarna. Här är det många som tagit med sig odlingsvanorna från sina hemländer. En majoritet av odlarna har nämligen sitt ursprung utanför Sveriges gränser. Och man lär av varandra. Nya knep, nya grödor och kanske matrecept byter ägare. Avsaknad av gemensamt språk blir inte oöverstigligt om man har ett gemensamt intresse. Vanan att använda fler bladgrönsaker och att ha korta kulturer som återkommer flera gånger under säsongen är tydlig och skiljer sig från gängse "svensk" odling. Några exempel är romansallad som ofta används till dolmar, portlak och ängssyra. Odlandet är på allvar - de flesta odlar för att få mat på bordet och för att grönsakerna ingår i en djupt rotad mattradition. Borlänge Energi Stadsmiljö som brukar

"Nya knep, nya grödor och kanske matrecept byter ägare. Avsaknad av gemensamt språk blir inte oöverstigligt om man har ett gemensamt intresse".

anordna parkvandringar med guider under somrarna då allmänheten bjudits in till odlingsparken vid Tjärna Ängar, vilket har varit uppskattat. Guider, odlare och besökare har haft givande diskussioner om användningen av olika grönsaker.

Sociala projekt

I Malmö satsar kommunen mycket på att inspirera till

odling, inte minst i stadsdelar som ibland upplevs som problemområden. Man ser odlandet som ett sätt att inbjuda till gemenskap och trygghet där man bor. I Rosengård till exempel har odling uppmuntrats och där har matkulturer från världens alla hörn hos stadsdelens invånare bidragit till diverse projekt där man visar upp sin stadsdel och kan känna stolthet över vad den har att erbjuda. Personella resurser har avsatts för att driva detta som sociala projekt där odlandet blir en del av fler andra typer av aktiviteter.

Fler lotter

Fortfarande står många på kö för en lott. Därför är en utvidgning av odlingsparken högt prioriterad när vi

fortsätter med fler etapper av stadsdelsparkens utbyggnad. Vet vet - kanske kan andra metoder användas denna gång. Varför inte jobba med pallkragar och ge större frihet för odlarna att själva ordna sitt område? Eller kanske en gemensamhetsodling där man odlar tillsammans och deltar i arbetspass och delar på grödan.

Ekologi i praktiken

Förr deltog många i odlande i närmiljön. Man fick en naturlig känsla för att ta vara på miljön. Barnen lärde sig när de var med. Vår vision med odlingsparken är att kommunen också, förutom fler lotter, på sikt bygger upp en parkmiljö med "pedagogiska trädgårdsrum" där man kan lära om miljö och växter. Vilka växter gillas av fjärilar och andra insekter till exempel? Kanske finns det odlingsrutor för skol- och förskolebarn och odlingstips. Vilka växter passar på olika ståndorter, vilka träd kan passa på en villatomt och så vidare. Hur ser man skillnad på en lind och en alm? Det är viktigt att fler får en förståelse för sambanden i naturen - det är ekologi i praktiken. Detta kan odlingsparken bidra till. Den kan också vara en del i att de boende vill visa upp och kunna känna stolthet över sitt område. ❖

Odlingslotterna vid Tjärna Ängar. Foto: Katarina Nilsson

Odlingslotterna vid Tjärna Ängar. Foto: Katarina Nilsson

Squash färdig att skörda. Foto: Katarina Nilsson

”Det finns de som gör drömmen om den självhushållande gården till verklighet och genom sociala medier får enorma följarrantal, de dyrkas likt odlingsgurus. Kanske lever vi lite genom andra i dessa instagramflöden?”

Tillbaka till naturen

En vurm för det naturliga uttrycket i trädgården har funnits länge men har på senare tid blivit trädgårdsformgivarnas favoritstil. Vissa av oss skapar kanske stilen omedvetet genom tidsbrist medan andra gör allt för att ”ruffsa” till rabatten för att uppnå den vilda stilen, vilket är svårare än man kan föreställa sig när man gör det medvetet. När man väl lyckas är det svårt för trädgårdsbesökaren att förstå varför det är så vackert, det bara blir det med naturen som förebild!

Jag skulle tro att intresset för våra vänner insekternas överlevnad samt drömmen om den självhushållande köksträdgården till stor del ligger bakom vurmerna för den naturliga stilen, där bina och fjärilarna får lov att stå i centrum. Vi måste börja arbeta med pollinerarna, inte emot.

Mångfaldsrabatt

Då jag senast besökte Chelsea Flower Show i London, 2014, såg jag en tydlig trend bland utställningsträdgårdarna, alla hade planteringar med ett vilt uttryck. Klassiska kraftiga perenner så som irisar och pioner uppblandat med växter av ski-

rare och vildare karaktär, hundkex, smörblommor och fackelblomster för att nämna några. Man hade skapat 'mångfaldsrabatter', inte bara vackra utan även livsviktiga för våra insekter. En stil som hållit i sig och även nått Sverige. Idéerna kring biologisk mångfald i trädgården har utvecklats ännu mer till att innehålla element som byggnationer kallade insektshotell med en massa kryp-in för solitärbin, humlor och andra små gynnare. Vatten i form av dammar är också ett sätt att få in mer djurliv i sin egen oas, det blir en källa för att släcka törsten för insekterna samt om du har tur, ett boställe för snigel-sugna grodor och paddor. Ett enkelt

Anderas Graveleij Trädgårds-mästare, Kniva Trädgård
Foto: André Strömquist

sätt att påbörja sin egen mångfald är att sluta klippa en del av gräsmattan som får ”återgå till naturen”, kanske kommer här smörblommor och prästkragar för Citronfjärilen att festa på.

Stadsodling

I städerna bygger man nu stadsodlingar och går samman i odlingslag för att odla sin egen mat, i en våg inte helt olik kolonivågen i början på förra seklet. Den stora skillnaden är att nu odlar vi egna grönsaker för vår hälsas skull inte för vår direkta överlevnad. För drygt hundra år sedan kom initiativet från samhället, arbetarna skulle få komma ut ur stan

och leva sundare, idag är det mer av en odlingsrevolution där de aktiva vill ta tillbaka makten över maten från stora företagen, vi vill äta giftfritt och miljövänligare. För, i tider av matransonering var självhushållningen nödvändig för dom som hade en bit jord, varje sten som kunde flyttas från tänkbar odlingsmark flyttades till stenrösen. Idag odlar vi mer politiskt, som ett ställningstagande, en reaktion mot e-nummer och halvfabrikat. Det finns de som gör drömmen om den självhushållande gården till verklighet och genom sociala medier får enorma följarrantal, de dyrkas likt odlingsgurus. Kanske lever vi lite genom andra i dessa instagramflöden? Vilket i sig inte är dåligt, det tycks inspirera oss att göra någon skillnad i hur vi äter och hur vi odlar vår mat.

Fröbank

Härom året startades en fröbank på Leksands bibliotek där man kan lämna in frön och hämta ut andras frön, som ett frölån helt enkelt. En genial idé för att bevara äldre sorters blommor och grönsaksfrö. I samma anda drivs föreningen Sesam, en ideell förening där medlemmarna uppmanas att odla eget frö för att dela med sig. Allt för att undvika att mångfalden av gamla köksväxter sorter och

nyttoväxter dör ut när handeln ransonerar bort t.ex. en rödbeta för att den inte passar ultimatum för långa lagringar och leveranser. Programmet för odlad mångfald, arbetar på samma linje och drivs vid SLU (Sveriges Lantbruks Universitet). POM verkar för att bevara och nyttja vårt kulturväxtarv och genom den satsningen kommer gamla sorter tillbaka i odling och ut på marknaden igen. Länken till våra förfäder vid det där stenröset är kortare än vi tror. Ut och odla! ❖

Foto sid 8: Ångsbukett. Ovan tv.: Frösamling av vallmo. T.h. Humlor på Kardvädd. Nedan: Chelsea Garden Show 2014. Foton: Andreas Gravelj

En sommardag för över hundra år sedan hittade skomakarmästare C E Sjöberg en liten äppelplanta vid Brunnsjön i utkanten av Hedemora. Han grävde upp den och lät den växa vidare framför sina föräldrars hus på södra Åsen. Efter sex-sju år kom de första frukterna, rösttrimmiga äpplen med frisk och god smak. Goda år kunde Sjöberg sedan plocka sex-sju tunnor frukt från trädet - och det till ett värde av uppemot 200 riksdaler.

Äppelträd i Dalarna

En korg med 'Hedemoraäpple' (t v) och 'Jäderäpple'. Moderträdet till det senare växer fortfarande på en gård i byn Jäder, Folkärna.

Ar 1913 gick Dalarnas trädgårdsodlareförbund ut med en efterlysning. Var i Dalarna fanns lokala äppelsorter, goda och väl anpassade för klimatet? Bara en av alla de sorter som skickades in för bedömning befanns värd att odla och sprida. Det var Sjöbergs äpple, som nu också fick sitt namn: "Hedemoraäpple".

Kärnsådd

Mäster Sjöberg drog på 1880-talet en av högvinsterna i det lotteri som en kärnsådd av äpple är. Arten äpple (*Malus domestica*) är korspollinerad. Blommorna på ett äppelträd måste därmed befruktas av

en annan äppelsort för att trädet ska bära frukt. De frukter som blir resultatet bär samma egenskaper som trädet de växer på. Kärnorna får däremot egenskaper både från trädet och den pollinerande sorten. Därför går det inte att sätta en äppelkärna från ett 'Hedemoraäpple' och tro att det nya lilla träd som växer upp också blir ett 'Hedemoraäpple'. Varje ny äppelkärna ger istället upphov till en helt ny äppelsort.

De flesta sådana kärnsådder blir sura, kartiga eller fadda i smaken. Någon enstaka - kanske en på tio tusen - blir god med fin balans mellan syra, sötma och arom. Alla

Under vårvintern är det dags att ta ympris (årsskott vintervila) för den som vill föröka namnsorter av äpple och päron.

goda äppelsorter är resultat av en sådan lycklig slump, eller i senare tid av en lyckad korsbefruktning.

Kloning

Eftersom en äppelsort inte kan förökas genom kärnsådd får man ta till ett annat knep: ympning. Förökningen sker då genom kloning. En bit av ett årsskott från den sort man vill föröka får växa fast antingen på en grundstam för att bilda ett nytt träd, eller som början på en ny gren på ett befintligt träd.

Fruktodlingen tog fart i Sverige på 1600-talet. Adeln i Syd- och Mellansverige gick före genom att anlägga trädgårdar i anslutning till slott, herrgårdar och militärboställen. Även prästerna, som fungerade som en länk mellan samhällets elit och allmogen, var tidigt ute. I Dalarna har det historiskt sett inte funnits så mycket adel, däremot bergsmän, brukspatroner och militärer som haft tid och råd att intressera sig för fruktodling. Och präster förstås. Linnés Dalaresa 1734 innehåller många bevis på hur framåt prästerna var vad gällde trädgårdsodling. Redan vid mitten av 1700-talet var kunskaper i ympning och fruktodling utbredda också bland allmogen i södra Dalarna.

Äppelbo

Men Äppelbo då? Det gamla sockennamnet är belagt redan 1417, då som namn på ett fäbodställe. Förleden äppel- har dock att göra med den inhemska arten vildapel (*Malus sylvestris*), och inte med den odlade arten äpple (*Malus domestica*).

Gamla träd

Vad gäller gamla äppelträd och äppelsorter är Dalarna unikt. Här finns några av Sveriges äldsta äppelträd och sorter - kanske de allra äldsta. Tre sorter har sannolikt ursprung i sent 1600-tal: 'Snilsäpple', 'Gubbäpple' och 'Gubbäpple från Stora Hytt-näs', de två senare är olika sorter, namnligheten till trots. Alla tre moderträden lever fortfarande! Det förstnämnda står i Hedemora, de övriga två i Falutrakten.

Lokala dalasorter

I Dalarna finns ett 20-tal lokalt uppkomna äppelsorter, ett par lokalorter av päron och en lokalsort av körsbär. De flesta har rötter i 1800-tal eller tidigt 1900-tal. Trädgårdsmästare Bertil Karlsson i Vikmanshyttan räddade Hedemoraäpplet på 1980-talet. Därefter har pomolog Olle Ridelius lagt ner ett stort arbete på att leta upp, bevara och sprida Dalarnas lokalsorter. Några av lokalorterna har fått ett särskilt gott skydd genom att de ingår i det nationella klonarkiv som POM, Programmet för odlad mångfald, inrättat vid SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet. Till dessa hör 'Snilsäpple', 'Gubbäpple', 'Hedemoraäpple', 'Solleröpäron' och 'Solleröbär'. Konkret innebär det att sorterna växer dels i Alnarp, dels i Staberg.

Vårda gamla träd

Det säger sig självt att ett äppelträd är ett skörare kulturarv än ett odlingsröse eller ett gammalt hus. Det kan heller inte rekonstrueras - är det borta så är det. Det vi kan göra är att vårda träden så de får ett så långt liv som möjligt. Så var rädd om dina gamla äppelträd! Sorterna i sig är lättare att bevara. De kan förökas och spridas i form av nya små träd. ❖

Text och foto: Helena Kåks
Trädgårdsmästare vid Kulturreservervatet Stabergs bergsmansgård och fil dr i tema kultur

Har du kännedom om riktigt gamla äppelträd och/eller fruktträdgårdar i Dalarna? Har du minnen knuta till fruktträd och fruktsorter som du vill dela med dig av? Kontakta Helena Kåks (helena.kaks@gmail.com, 070-612 62 37). Tillsammans med Olle Ridelius, pomolog, och Mikael Lindberg, fotograf, arbetar hon på en bok om lokala fruktsorter och fruktodlingens historia i Dalarna.

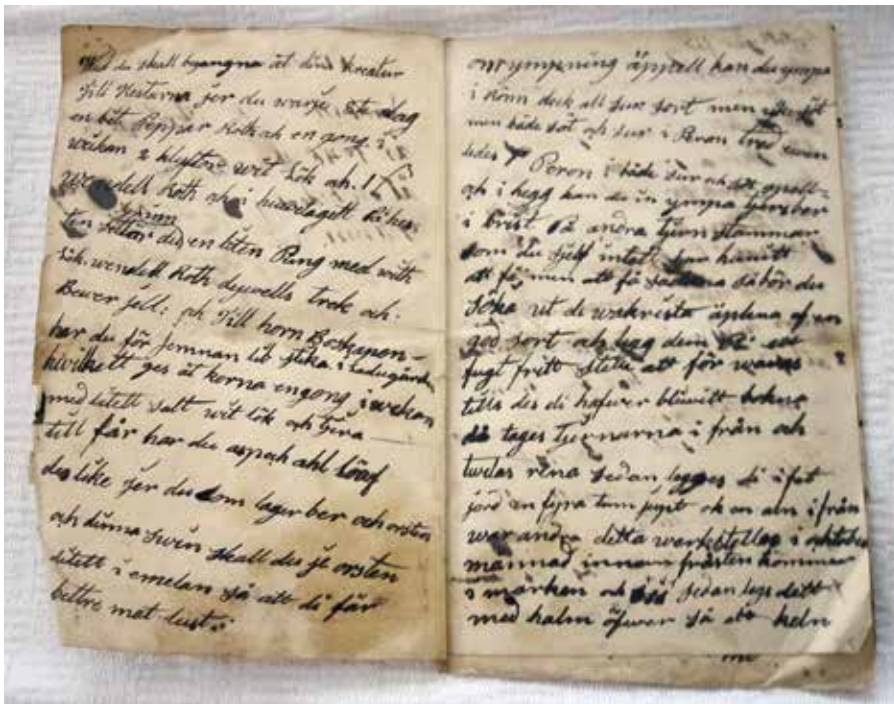
Var rädd om ditt gamla fruktträd! Särskilt päronträd kan bli mycket gamla. Här syns det ståtliga päronträdet i Nilses, den äldsta gården i byn Vibberbo, Hedemora.

Den restaurerade fruktträdgården vid Stabergs bergsmansgård har plats för 72 äppel- och päronträd. Under träden är det ängsmark, precis som på 1700-talet. Då användes gräset till foder åt djuren. Idag står ängen för skönhet och stor biologisk mångfald.

Gubbäpple är en av Dalarnas äldsta lokalsorter. Här ett blommande Gubbäppelträd vid Stabergs bergsmansgård utanför Falun.

T.v. En liten lerdings bok; Wad du skall begagna åt dina kreatur.....Foto: Monica Rönnkvist
T.h. Sockenbyggmästare Esters Erik, senare Knis Erik, 1821-1882. Här fotograferad på 1870-talet i Leksandskläder och med murarverktyg
Reprofoto: Erik Björklöf

En liten lerdings bok...

Esters Erik Olsson föddes 1821 i Grytnäs by, Leksand, och gifte sig vid 25 års ålder med den sex år äldre Knis Anna Jonsdotter från Tibble. Makarna bosatte sig i Grytnäs, där fem döttrar föddes. Tre av flickorna dog redan som spädbarn. När Knis Annas föräldrar dog skötte hennes bror med familj föräldragården tillsammans med två ogifta systrar. Det behövdes säkert mer manfolk på gården, så Anna och Erik flyttade till gården i Tibble.

Knis Anna var mormors mormor till Kersti Jobs-Björklöf som hittat ett handskrivet häfte på Knisgården i Tibble. Häftets hela titel är "En liten lerdings bok skriven år 1846 af Gustaf Ad. Ljungberg åt en hederlig Dahlekarl wid namn Ester Erick Olsson i Leksand och Grytnes". Kersti känner till mitt intresse för gamla kulturväxter och hörde av sig till mig. Jag har fotograferat av och skrivit ut texten till en mer lättläst svenska. Vem var Gustaf Ad. Ljungberg? Att han måste ha varit en trädgårdskunnig man framgår - mer vet jag inte. Varför är då denna "lerdings-bok" så intressant? Jo, den beskriver dels vad som odlas

des i mitten av 1800-talet och dels vad man vid denna tid använde för naturläkemedel.

Så här skriver Gustaf Ad. Ljungberg:

Vad du ska begagna åt dina kreatur

Till hästarna ger du varje dag en bit pepparrot och en gång i veckan 2 klyftor vit lök och 1 vendelrot och i huvudkåpan på hästen syr du in en liten pung med vit lök, vendelrot, dyvelsträck och bävergäll. Till hornboskapen har du för jämnans libbsticka i ladugården, vilket ges åt korna en gång i veckan med lite salt, vit lök och tjära. Till fåren tar du asp och allöv. Dessutom ger du dem lagerbär och orsten och

dina svin ska du ge orsten lite emellan, så att de får bättre matlust.

Om ympning

Äpplen kan du ympa på rönn, dock alla sura sorter men inte söta. Men både söta och sura päronträd. I hägg kan du inympa körsbär i brist på andra kärnstammar, om du själv inte har hunnit få några. Men då bör du välja ut de vackraste äppelna av en god sort och lägga dem på ett fuktfrött ställe att förvaras till dess de har blivit mogna, då tas kärnorna bort och tvättas rena. Sedan läggs de i fet jord och fyra tum djupt och en aln från varandra. Detta verkställs i oktober månad innan frosten kommer i marken och sedan läggs de

med halm över så att tjälen inte går för djupt ner i jorden. Om våren när tjälen har gått ur jorden, tas halmen bort så att solen får skina på det ställe där kärnorna är lagda. På dessa kärnstammar ympas på tredje året i maj månad, då all ympning sker. Försök (?) alltid noga se efter att magen kommer mot huvudändan och att stammen och ympen är lika tjocka så att barken kommer att passa riktigt mot varandra. Att tillreda ympvax därtill tar du 4 lod vatten, 2 lod harts eller folcum abus (?), 1 lod terpentin.

Att få fin vitkål fri från mask

Det sker vid planteringen. Man tar sot från skorstenen

och blandar i vattnet och vattnar med. Detta ser orimligt ut men försök du. Jag ansvarar för att detta är sant.

Vill du ha en ny sort potatis, så ska du plocka fröknopparna om hösten och lägga på en bräda på ett varmt ställe i rummet och där ska de ligga tills de börjar ruttna. Då de är fullkomligt lösa, läggs de i vatten och sköljs. Då stannar de mogna fröna på botten och slemmet slås ifrån. Sedan tas fröna och läggs i ett varmt rum att torka. Sedan om våren sår jag dem. Om hösten får jag dem så stora som ärtor. Våren därpå så läggs de ut som annan potatis på någorlunda fet jord, då får jag lika god skörd av dem som av den andra potatisen.

Ska du ta frö själv, så ska jag berätta hur detta tillgår. Ta ett av de vackraste kålhuvuden med stock och rot och häng det i en källare, som ej fuktas så mycket. Lagg sedan ner det i torr sand där det inte fryser tills våren, då du planterar ut huvudet och skär av det möjliga.

De vackraste rödlökar väljs ut om hösten och hänges upp med stjälk i ett luftigt rum att vissna, men ej sådana lökar som har tjock stjälk. När stjälken är avvissnad, tar du löken och förvarar på ett sådant ställa där solen kommer åt att skina på honom. På samma sätt bär du dig åt med vit spansk gul holländsk lök. När du får rödlöks frö, så hackar du inte ner fröna då utan låter dem ligga ovanpå men fyller på med fin jord med bra med gödsel. Bäst är det om du bara har gödsel från hästar men välbrunnen. Då läggs detta en ½ tum. Men i brist på dynga lägg på jorden en tum och vattna där ovanpå, när han börjar sticka opp, men ej om det har regnat nyligen, då det ej får vara för surt utan jämn fuktighet. En jord som är fin och fet blandas med lera och sand.

Den pepparrot som ska begagnas till kreaturen och hushållet förvaras i sand i källaren över vintern. Morötter sås om våren när tjälén väl har gått ur jorden men inte i lera utan

i lös och fet jord där trivs de som bäst, men rödbeta den älskar samma jordmån som kålroten för hon älskar fet lerjord lik andra kålsorter.

Om trädens hantering som ska bära frukt

Gamla träd ses efter om hösten och gödslas omkring dem. Detta går till på så sätt att en ½ aln från trädet grävs ett dike vilket fylls med gödsel. Om mossa är på trädet så skrapa bort den strax efter att det har regnat med en trekantig skrapa mycket försiktigt så att barken inte skadas. Vattenskott ses efter och avskärs och bstryks genast med ympvax på de små skadorna och träd-salva på de större skadorna.

Några blommor ska väl du också ha, som ej är så dyra. Då köper du indiansk krasse den pryder och lönar sig att ha för fröknopparna. När den börjar bli någorlunda vuxen, så avplockas den och säljes till herrskap, som betalas med 12 och minst 8 skilling(?) qwanterett. Du kan också köpa dig lite Brynonia eller H(?) une Rowa (Hundrova), vilka

du planterar på ömse sidor om fönstret så klär du väggen grön.

Palsternackor sås om hösten innan tjälén kommer. Vill du plantera stickelbärsbuskar så köp dig en gammal god sort och dela den. Det är mycket bättre och faller sig billigare än om du skulle köpa flera unga och plantera ut. Detsamma gäller vinbärsbuskar. Hallon kan du plantera i stenmoras, där inget annat växer. Äpplen planterar du på låg jordmån men inte för sur. Däremot päron på djup jord fri någorlunda från sten. Men stickelbär och vinbär på vilket jord som helst men helst om du har lerblandad.

Att förvara äpplen

Lägg dem i ett svaltt rum på golvet i torr björnmossa. För mossan har den egenskapen att dra fuktigheten till sig.

Mot rödsot hos människor tar du gamla skosulor och bränner svarta till pulver och pulveriserar dem och ger den som har rödsot. Detta hjälper. Det kan du lita på. Hos boskapen behöver du bara ta

rödskrita och terjack (?) Och något dyvelsträck. Detta ges i ljum kornmjölsblandning. Mot frossa så ta dig en bit stål och ett stycke svavel och gå till smedjan och gör stålet vitvarmt. Sedan tar du detta ur hällen och sätter svavlet på. Då rinner det av stålet och svavlet små och runda kulor. Dessa tar du och stöter sönder och ger av. Ännu ett säkert medel för en människa.

Foloywints droppar (?)

Detta ges i brännvin eller mycket starkt kaffe - alltsammans på en gång. Men stål-pulvret i vad som helst utom mjölk. Det är skadligt. Tillika bör det ges den som har frossa kokat fläderte om aftnarna att svettas på med 20-35 droppar mixture Simplex. Mot ryggvärk köper du på apoteket Adiantum och polytricum. Detta kokas i panna och den bruna dekokten smörjs på ryggraden. Detta botar för den ryggvärk som man brukar kalla för Ryllevärk. Gustaf Ad. Ljungberg

ETERLYSNING

Vem var Gustaf Ad. Ljungberg? - Författaren tar gärna emot upplysningar!

WARNING!

Råden som gäller medicinering till människor ska vi idag inte försöka oss på utan komma ihåg att det var råd som gavs för snart 170 år sedan.

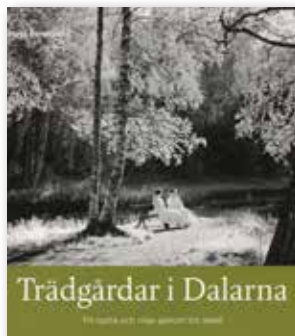

Gratulation från 1846 till brudparet Esters Erik Olsson och Knis Anna Jonsdotter. Foto: Ingrid Samuelsson

Monica Rönnkvist Trädgårdsentusiast. Föreningen Leksands kulturväxter och Leksands trädgårdsförening

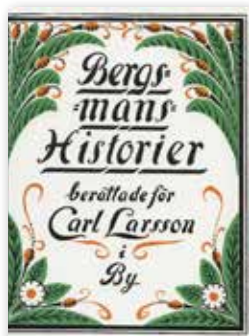
Kunskapsodling!

TRÄDGÅRDAR I DALARNA

Till nytta och nöje genom tre sekler Inger Berglund 2011. 133 sidor

Landskapsarkitekt Inger Berglund väljer ut åtta anläggningar från tre olika sekler. Genom att sätta in trädgårdarna i ett historiskt sammanhang kopplat till landskapets naturliga förutsättningar och ägarnas intentioner förstår vi hur trädgårdarna har funnit sin form. En spännande resa i tiden och genom landskapet. Gör resan med hjälp av de förslag till turer som finns i boken.

BERGSMANSHISTORIER BERÄTTADE FÖR CARL LARSSON I BY

Nytryck 2015 av originalutgåvan från 1915, del 1 och 2. By sockengille

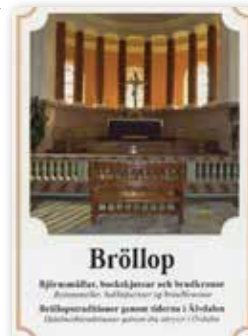
Denna nyutgåva med mustiga bygdeskrönor har kompletterats med Lars Furulands efterskrift från 1977 års upplaga. Den första samlingen har också försetts med en ordlista avseende gamla dialektala uttryck.

HUSBY-ROCKEN 2015

Långshyttans Brukshistoriska Förening. Årgång 55 38 sidor

Årets Husby-Rock inleds med en artikel om målaren Hed Olof Olsson som är upphovsman till många av de målningar med lokala motiv som finns i många husbyhem. Brottningssklubbens historik belyses liksom Husby fattiggård. Både en "husbyflicka" och en polis berättar sina minne från socknen.

BRÖLLOP

Björnsmållar, bocksjutsar och brudkronor - bröllops traditioner genom tiderna i Älvdalen. Pell Birgitta Andersson och Pell Lena Norin 2015. 158 sidor

I boken får vi följa bröllops traditioner i Älvdalen från gamla tider i uppteckningar till beskrivning av bröllop i nutid. Brudbänk, brudpäll, bocksjuts, möhippa och svensxa är några av alla de traditioner som beskrivs i boken. Liksom konsten att klä en traditionell älvdalsbrud.

FOLKDRÄKTEN

Sollerön Mora Venjan Våmhus. Mejt Rittedal 2015. 205 sidor

Med boken vill författaren slå ett slag för dräktbruket i Sverige i allmänhet och i Mora med omnejd i synnerhet. Boken baseras på kunskaper om dräkt och textil som funnits flera led inom familjen på Sollerön. Den är rikt illustrerad med färgbilder.

MINNEN FRÅN BUDAR

Rune Mats 2015. 158 sidor

Boken tar oss 70 år tillbaka i tiden och till fäbodbruket i Järna som det fungerade på den tiden, och som det kanske fungerat i flera hundra år. Bokens utgångspunkt är författarens egna minnen av fäbodlivet och innehåller också ett antal dikter. Boken avslutas med en ordlista för alla de dialektala ord och uttryck som är en naturlig del i en bok som denna.

KYRKBÅTSDOKUMENTATION 2013-2015

Södra Venjans Hembygdsförening 2015

Köl, sävar och bordläggning av furu, spant av ek. Årtullar av björk och åror av gran. 1 200 kopparnitar. Boken är en dokumentation i ord och bild över kyrkbåten IKILN som byggts av båtbyggare Arne Håll på Sollerön för Södra Venjans Hembygdsförening 2013-2015. Med den nya båten förs en gammal tradition vidare in i framtiden som en viktig symbol för sammanhållningen i bygden.

DRÄKTALMANACKA, BODA SOCKEN, DALARNA

Britt Eklund. Institutet för språk och folkminnen 2016 224 sidor

Här beskrivs dräktskicket och dess variationer i Boda socken under perioden 1820-1870. Boken, som är rikt illustrerad med foton på dräkter och plagg, bygger huvudsakligen på uppteckningar i olika arkiv och en stor samling av gamla dräktplagg. Framförallt är boken ett resultat av ett livslångt intresse och en stor kunskap inom såväl kulturhistoria som hantverkstekniker.

DFHFs Årsmöte 2016

På Dalarnas hembygdsförbunds årsmöte den 13 april 2016 samlades drygt ett hundratal delegater och åhörare i Dalarnas museums hörsal.

Till mötesordförande utsågs landshövding Ylva Thörn. Årsmötet godtog verksamhetsberättelse och årsredovisning för 2015 och beviljade styrelsen för det gångna året ansvarsfrihet. Två motioner hade under året inkommit till förbundet; från Lima hembygdsförening angående ökade anslag för vård av föreningarnas byggnader och från Våmhus hembygdsförening angående sotning av kulturhistoriska byggnader. Båda motionerna vann bifall och kommer att sändas in till Sveriges hembygdsförbunds årsstämma 2016.

Årsstämmans val

Till ordförande för 2016/2017 valdes landshövding Ylva Thörn. Till ledamöter i styrelsen valdes för perioden 2016-2018 Jan-Olof Montelius, Falun, Birgitta Sandström, Falun, Kristoffer Olerås, Stora Skedvi och Olle Tranberg, Transtrand. Till ersättare valdes Per Kåks, Hedemora.

Ledamöter för 2015-2017 är Staffan Nilsson, Falun, Anna-Karin Andersson, Nyhammar, Jon Bodin, Säter, Inga Murmäster, Svärdsjö. Ersättare är Gertrud Ihlis, Djura.

Till ordinarie revisorer 2016-2017 utsågs Inga Gruvris, Leksand och Anders Jonsson, Sundborn och till ersättare Mats Zetterström, Bjursås och Hans Jonsson, Bjursås. Valberedning har varit Thomas Björklund, Ulla Berglund Brasch och Svante Modin, samtliga omvaldes.

Årets Hembygdsbok - presenterad i Dagsverket 3:2015. DFHFs jury hade beslutat att av nio inkomna bidrag nominera Sollerö hembygdsförenings årsbok "Sool-Öen 2015" till Sveriges Hembygdsförbunds utmärkelse Årets Hembygdsbok 2016 med

motiveringen: "I boken Sool-Öen 2015 hörs en symfoni av röster, från dåtid till nutid, som låter läsaren ta del av den bredd, mångfald och gemenskap hembygdsrörelsen rymmer. De enskilda människornas betydelse för att tillvarata och vara medskapare av kulturarvet har en central plats. Naturen och människorna på ön illustreras vackert och omsorgsfullt i det väl valda bildmaterialet." Diplom och blommor överlämnades till Sollerö hembygdsförenings ordförande Anders Berg och Sool-Öens mångåriga redaktör Margit Andersson.

Anders Berg, Margit Andersson och Erik Thorell
Foto: Calle Eklund

Avtackning

Efter årsmötesförhandlingarna avtackades avgående ledamoten Margaretha Hedblom, Malung och ersättare Bertil Bellander, Ore, för ett engagerat och väl utfört arbete i förbundet.

Föreläsningar

Inga Murmester, mångårig ordförande i Svärdsjö hembygdsförening föreläste om "Hur förmedlar vi det lokala kulturarvet". Inga fick 2015 ta emot Sveriges Hembygdsförbunds Plakett för "rik gärning i hembygdens tjänst" med motiveringen att "hon har genom ett hängivet engagemang i egen bygd och landskap fört hembygdsrörelsen i Dalarna framåt, inte minst på den breda populärpublika arenan".

Calle Eklund från Föreningen Hedemora gammelgård föreläste om "Wikimedia som kulturförmedlare". Calle tilldelades Riksantikvarieämbetets förtjänstmedalj 2015 "för att ha förnyat det ideella arbetet om framförallt Hedemoras kulturarv genom användandet av digital teknik och därigenom gjort bygdens kulturhistoria känd i vida kretsar". ♦

Nu har jag haft uppdraget som länsmuseumschef och landsantikvarie i Dalarna i tre månader. Tiden visslar fram. Dels för att det går fort i bråda tider, dels för att pulsen så här års bär drag av en munter promenad när fåglarna börjar kvittra och grönskan kommer.

Det var inte länge sedan jag påpälsad tog mig fram genom huvudstadens inre, där jag då bodde, till och från jobbet på det medicinska universitetets stora bibliotek. Och nu finner jag mig plötsligt här i det finaste av alla svenska län, boendes

Christer Björklund - Ny chef på Dalarnas museum

Foto: Ryan Garrison

i en by som tekniskt sett tillhör glesbygden, körandes till den nya arbetsplatsen i den monumentalt belägna museibyggnaden mitt i ett världsarv. Med ett uppdrag så fascinerande att det är lätt att spricka. Om inte annat av stolthet av att få leda verksamheten här. Jag, en utsocknes, från den smått avskärmade akademiska, lite malliga miljön, i storstan, utan hörbart dalmål eller avtryck gjorda i kulturlivet i Dalarna. Jo, visserligen med rötter i bygden, genom en far som växte upp i Borlänge och genom att jag själv sedan 1960-talet ha sprungit omkring i skog och mark i trakterna, fritidsboende. Men ändå - varken kulturnisse eller mas!

Visst finns det stunder då jag önskar en något mindre brokig vardag på jobbet, ett inte fullt så brett ärendespektrum. När jag får för mig att antingen jag eller tiden, eller bäggedera, inte räcker till för att gå på djupet i och ge rättvisa åt de olika frågor som hamnar på länsmuseumschefens bord. För detta med bredd är verkligen kännetecknande.

Det har väl att göra med själva området - kulturarv. Redan ordet rymmer en omätlig mångfald. Sen ett länsmuseumsvida ansvar i allt som sker i de öppna museilokalerna för besökare, det som sker bakom kulisserna i de rika samlingarna och utanför museibyggnaderna i kulturlandskapet och i hembygdsrörelsen.

Vardagen handlar även om att ratta en hyggligt stor organisation - ett oftast osynligt men tidskrävande bakomkulisserna-jobb det också. För länge sedan, när jag jobbade i en helt annan bransch, lärde jag mig att vare sig det rör sig

om en nation eller ett företag, så blir det som vi kallar verklighet och på-riktigt-görsmål inte av särskilt god kvalitet om det inte finns ett bakomliggande, välfungerande maskineri.

Nu hänger det självklart och tack och lov inte bara på mig att museet axlar *sin roll* i det enorma värvet att förvalta Dalarnas kulturarv. Här finns en stor yrkesskicklighet, ett jättelikt kunnande och engagemang inom museet, som gör uppdraget möjligt. Det är en ynnest att få jobba med dessa frågor och med alla kompetenta och intressanta människor som jag möter, inom museet och i hembygdsrörelsen, företagsvärlden, politiken, inom länskulturens alla tänkbara yttringar.

Till alla som varken vill eller får tillfälle att göra det jag gör till vardags, låt mig ändå locka till en svindlande spännande resa genom historien. Gör den gärna genom ett föremål eller en bild, eller en hel utställning eller föredrag. Hjärtligt välkommen - ser fram emot att se dig här på Dalarnas museum - igen, förmodar jag! ♦

Boka in redan nu!

HÖSTFEST

på Rommehed i Borlänge

**Lördagen den 3 september 2016
kl. 10.00-16.00**

Föreningen Dalregementets museer,
Föreningen Rommehed och
Dalarnas hembygdsförbund
hälsar medlemsföreningar och
enskilda medlemmar
VÄLKOMNA till en dag i det gamla
militärlägre på Rommehed.

Detaljerat program kommer senare!

Sätt en ny rutin för det nya året

1. Skriv avtal!

Det blir allt vanligare med oseriösa hyresgäster som hyr hembygdsgården i ett syfte men sedan använder den till något helt annat och återlämnar den i ett sargat skick. Se till att skriva hyresavtal även vid tillfällig uthyrning. Notera namn, personnummer och använd referenser. Sätt en ny rutin att alltid skriva avtal, då slipper ni diskussionen kring vilka ni kan lita på. Ju närmare relation desto viktigare att undvika onödiga missförstånd kring vad som gäller.

2. Utgå från en färdig mall

Kontakta Hembygdsförsäkringen för att få tillgång till färdiga mallar att utgå från och anpassa dem sedan till era specifika behov. Ett hyresavtal ska innehålla namn på hyresgäst, för vilka lokaler och under vilken tid uthyrningen avser, till vad lokalerna ska användas, när och hur lokalerna ska vara iordningställda, hyresbelopp och förfalldatum. Hyresgästen måste vara myndig för att avtalet ska gälla.

3. Komplettera med säkerhetsinformation

Avtalet bör kompletteras med specifika ordningsregler samt säkerhetsinformation med utrymningsvägar, släckredskap, antal personer som får vistas i lokalen samtidigt och andra skadebegränsande åtgärder och instruktioner. Kontakta Hembygdsförsäkringen för att få tillgång till en mall att utgå ifrån.

HEMBYGDSFÖRSÄKRINGEN

Östra Långgatan 30a
432 41 VARBERG
Tel. 0200-22 00 55
hembygdsforsakringen@hembygd.se
www.hembygd.se

Hembygdens helg på Skansen

Hembygdens helg går av stapeln i Stockholm helgen 27-28 augusti med ett stort arrangemang på Skansen som fyller 125 år under 2016. Hembygdsföreningar kommer att levandegöra landskapens kulturhistoria med berättelser, hantverk, musik, mat, dräktbruk, föredrag och tidsresor. Föreningsmedlemmar från hela Sverige får chansen att möta varandra och Skansens besökare under denna dag.

Dalarna kommer att representeras av Våmhus hembygdsförening som utför hårbete och korgmakeri på Moragården på Skansen båda dagarna.

Lördagen avslutas med en hembygdsfest med folkparkskänsla för att uppmärksamma Sveriges hembygdsförbunds 100-årsjubileum. Prinsparet Carl-Philip och Sofia hedrar hembygdsrörelsen med sin närvaro, liksom många av våra samarbetspartners samt organisationer och myndigheter med koppling till kulturarvet.

Anmäl dig till festen senast den 31 maj. Det går bra att göra gruppansökan lika väl som individuella. Alla som vill komma måste anmäla sig, alltså även de som är funktionärer under dagen.

Observera att festavgiften inte täcker entrén om man vill besöka Skansen under dagen. Du som anmäler dig kommer att få mer detaljerad information i god tid före festen.

Hjärtligt välkommen på födelsedagsfesten!

Helena Hammarskiöld
Projektledare Jubileumsåret 2016
helena.hammar skiold@hembygdsforbundet.se
www.hembygd.se/sida/om-shf/

**Kommer i höst!
Läs om nya rön
och forskning,
från istid till medeltid.**

**Dalmodernismen är temat för
Dagsverket nr 3 2016.
Manusstopp 15 augusti.**